

Kan man argumentere for, at Greenblatts analyser af *Mandevilles Rejse* og af Columbus' og andre opdagelsesrejserendes beretninger er irrellevante for historiefaget og fortidsforståelse? Det kan man for så vidt godt, hvis kildekritikken placeres som professionelle historikeres ubestridte fælles grundlag, idet kildekritikken udformer og begrænser mulige/legitime faghistoriske udsagn. Ved at fremhæve *Historisk Tekniks* retoriske og argumentatoriske strukturer er det muligt at vise, at den klassiske kildekritik ikke repræsenterer universel *common sense*, men involverer specifikke metateoretiske greb, der ligesom andre videnskabssteoretiske positioner er begrænsende. At Erslev måske ikke var sig dette bevidst betyder ikke, at nutidige historikere må afholde sig fra at tage stilling. Således er jeg uenig med forfatterne til en »Efterskrift« til udgivelsen af *Historisk Teknik* fra 1987, der mener, at »alle professionelle danske historikere [...] vil opleve det allermeste af indholdet i *Historisk Teknik* som indlysende rigtigt«, og at værket således »i det miljø hvor den hører hjemme, har kunnet forblive mærkeligt uberørt af tidens tand«. ³⁵ *Historisk Teknik* er uden tvivl en del af vores faghistoriske arv, men en *ahistorisk* opfattelse af de erslevske iagttagelser kan historiefaget ikke være tjent med. Læsningen af den klassiske kildekritik må være en opgave snarere end en tilegnelse af »indlysende rigtige« regler. Og som sådan, vil jeg foreslå, bør Erslevs *Historisk Teknik* anvendes i den historiefaglige uddannelse. Det er muligt at finde »sprækker« i Erslevs argumentation, som kan anvendes til at underminere og transformere den klassiske kildekritiks mere bastante udsagn. De klassiske kildekritiske metoder beror på et teoretisk valg – ikke et absolut illegitimt valg men et ideologisk valg – der indebærer et fravalg af andre muligheder og en legitimering af bestemte former for viden og virkelighedsopfattelser. En tegnanalytisk tilgangsvinkel til historiske kilder udviklet på baggrund af den sproglige vending er naturligvis også et valg, men det er ikke et *fravalg* af historien. Tværtimod indebærer det en historisk forskning, der må gribe og forskyde en radikalt historiseret fortid.

³⁵ Hans Vammen og Kai Hørby: »Efterskrift« i Erslev: *Historisk Teknik*, 1987, s. 102.

Historisk Tidsskrift Nr. 101 (2001)

Diskurs for historikere

AF

ANNE LØKKE OG SEBASTIAN OLDEN-JØRGENSEN

»Diskurs« er et begreb, som i disse år invaderer den historiske litteratur, og det er let at reagere med overdreven kritik: For det første møder man alt for mange, der slynger om sig med ordet uden at kunne gøre rede for, hvad de mener. Og for det andet anvendes diskursanalyse blot som en ny, moderigtig betegnelse for retorik, nærlæsning, levslutning, receptionshistorie, mentalitetshistorie og meget andet, som der findes udmærkede ord for i forvejen. Dertil kommer, at også de, der anvender diskursbegrebet seriøst og velbegrunder, ikke er enige og altid udtrykker sig krystallklart.

Formålet med denne debatartikel er at tage udfordringen op: Introducere begrebet for de historikere, der ikke er fortrolige med det og begynde en diskussion blandt diskursbegrebets brugere om dets betydning for vores fag. Anledningen til at tage emnet op er, at der endelig er kommet en introduktion til feltet, som vi (SOJ og AL) begge har anvendt i undervisningen af historiestuderende.¹ Vi har valgt at skrive artiklen sammen og straks starte debatten her i artiklen, for skønt vore synspunkter ikke er direkte modsatte, er de heller ikke identiske.

Hvad er diskurser

Ordet *discours(e)* har på fransk og engelsk bevaret sin hverdagsmening af tale, samtale, tale om, prædiken m.v. Samtidig har både filosofi og tekstlingvistik hver på deres måde defineret ordet som fagbegreb. Den anvendelse af begrebet, som de sidste 20 år har bredt sig i idehistorie, samfundsvidenskaber og efterhånden også i historie, er imidlertid helt fjerde tradition, som har sit udspring i Michel Foucaults forfatter-

¹ Marianne Winther Jørgensen & Louise Phillips: *Diskursanalyse som teori og metode*, Samfundslitteratur/Roskilde Universitetsforlag 1999, 216 sider, kr. 158.-

skab i 1960'erne og 1970'erne.² I denne tradition betegner *diskurs* de mønstre, vores sprog følger i forskellige sociale sammenhænge, og påstanden er, at disse mønstre er bestemmende både for reproduktionen af den sociale verden og for forandringen af den. Begrebet trækker på strukturalistisk og poststrukturalistisk sprogteori og er i sit udgangspunkt socialkonstruktionistisk.³

Winther Jørgensens og Phillips' lærebog i diskursanalyse

Både studerende og undervisere, såvel ved historie som ved andre fag, har længe savnet en bog, der introducerer diskursbegrebet. Winther Jørgensen og Phillips (WJ&P) kan derfor ikke roses nok for at have taget dette arbejde på sig. Som det vil fremgå, finder vi ikke resultatet ubetinget vellykket, men nu er der etableret et udgangspunkt for diskussionen. Uden WJ&Ps bog var vi ikke blevet ansporet til at tage emnet op i denne sammenhæng, og allerede under arbejdet med artiklen har vi haft flere frugtbare diskussioner med kolleger.⁴

Bogen er klart og pædagogisk bygget op omkring tre udvalgte diskursanalytiske skoler: Ernesto Laclau og Chantal Mouffes diskurstheori, Norman Faircloughs kritiske diskursanalyse og diskurspsykologien med bl.a. Jonathan Potter og Margaret Wetherell. I et indledningskapitel gennemgås træk, der er fælles for de tre valgte skoler, bl.a. deres udspring i Foucault. Bogen igennem præsenteres begreber, der eksemplificeres, og der henvises flittigt til den anvendte litteratur. Til slut forsøger forfatterne at vise et konkret eksempel på brug af analyseredskaberne i forhold til »den nationale diskurs«. Bogens ambition er ikke at virke åndrig, men at forklare og gøre sig forståelig.

Den væsentligste styrke ved bogen er, at den klart viser, at der ikke findes én diskursanalyse, men en række forfattere, der hver har udviklet deres tilgange, som trods ligheder også har store forskelle. En styrke ved bogen er også, at den kan bruges som en første introduktion til de tre tilgange. Hvis man finder nogle af de præsenterede analyseredskaber interessante, er det let herfra at gå videre til de originale værker.

Svagheder er der en del af. Den væsentligste er, at bogen mangler tilstrækkelig skarphed og præcision i sproget til at kunne læses tæt. Det er

² Se f.eks. Carolyn Dean, »Discourse«, Peter N. Stearns (ed.), *Encyclopedia of Social History*, New York & London, 1994, pp. 204-207.

³ For en introduktion til det intellektuelle miljø Foucault arbejdede i se f.eks. Lars Henrik Schmidt (red.), *Det videnskabelige perspektiv*, Danmark, 1998, p. 253.

⁴ Tak til Carsten Due-Nielsen, Dorte Gert Simonsen, Niels Clemmensen, Gunner Lind og Henrik S. Nissen for kommentarer og diskussion.

ikke særlig problematisk for den læser, der blot søger en hurtig orientering. Den studerende, der med bogen i hånden vil gøre som skrevet står, får imidlertid et stort problem.

Ejendommelig naiv er påstanden om, at det er forbudt og forkert at anvende diskursbegrebet, hvis man ikke kan eller vil tilslutte sig »hele pakken«. Man må ikke pille de elementer ud, man kan bruge. Derimod må man gerne »skabe sin egen pakke ved at kombinere elementerne fra flere forskellige diskursanalytiske perspektiver« (side 12). Forudsat at der består en sammenhængende teoretisk ramme, er det »ikke bare tilladt, men værdsat« (side 12). Med i pakken er, at diskursanalyse skal »kritisere uret færdige samfundsforhold og bidrage til at forbedre dem« (side 165). Dette mener forfatterne er en logisk følge af diskursanalysens socialkonstruktionistiske præmisser, som har rod i strukturalistisk og poststrukturalistisk sprogteori og strukturalismen. Mens det er banalt, at det ikke giver megen mening at bruge diskursbegrebet, hvis man ikke er overbevist om, at sproget er socialt konstrueret, er det til gengæld mystisk, hvilken position forfatterne mener at tale fra, når de fortæller, hvad der er tilladt og værdsat. Man kan have megen sympati for en samfundskritisk bestræbelse (eller det modsatte), men hvordan forfatterne vil skabe teoretisk sammenhæng i et forbud mod at lade mindre samfundskritiske ånder bruge begrebet, står hen i det uvide. Hvem skulle forhindre det, og hvad er argumentationen for, at erkendelse trives bedst med den slags skyklapper på? Selv Marx må finde sig i, at klassebegrebet er blevet mainstream, og det er vel ikke entydigt, om det er begrædeligt.

Mest problematisk er det afsluttende kapitel om den nationale diskurs. Det består primært af en oversættelse til diskursisk af Benedict Andersons, Ernest Gellners, Eric Hobsbawns og Anthony Smiths klassiske værker om nationalisme. En øvelse, det er svært at forstå pointen ved: De indsigter, de nævnte forfattere refereres for, er jo netop opnået ved andre tilgange end diskursanalyse. Dermed er de et dårligt bevis for diskursbegrebets fortærfelighed eller nødvendighed. Værre er det imidlertid, at kapitlet slutter direkte vildledende: Begrebsapparaterne fra de tre tilgange anvendes på en tekststump fra Højhlunds Forsamlingshus. Man kan naturligvis lave meget interessant tekstanalyse på en sådan tekststump, men finde diskurser kan man ikke, hvis man vil fastholde forfatternes egen definition af diskurser som de mønstre eller komplekser af sproglige udtryk og forståelser, som mennesker har til rådighed til i en given tid og på et givet sted. Det er under alle omstændigheder vanskeligt at se disse mønstre, men i det mindste kræves en række tekster. Forfatterne kan med rimelighed indvende, at det ved de

naturligvis godt, og at eksemplet selvfølgelig skal suppleres med flere, for at de kan udtale sig om diskurser. Men den advarsel giver de faktisk ikke. I stedet får vi en konklusion (side 198), der på baggrund af det ene lille eksempel generaliserende udtaler sig om hele debatten om Maastrichttraktaten. Det er pædagogisk meget problematisk: Studenterne har brug for eksempler, der kan og må imiteres uden forbehold. Og forbyder pladshensyn et fuldt udfoldet eksempel, må det i det mindste gøres helt klart, at der kun er tale om en lille del af et større analysearbejde.

For bogens anvendelse blandt historikere er det endvidere et problem, at forfatterne har valgt, at forbigå Foucaults eget arbejde med diskurser som en mulig tilgang. Dermed placeres han implicit som et overstået forstadium til de tre skolers mere udfoldede diskursanalyser. En vurdering, der argumenteres for ved at postulere, at Foucault er fortaler for »monolisme. Foucault tenderer mod at identificere ét og kun ét vidensregime i hver historisk epoke« (side 22, argumentet gentages side 26). Denne karakteristik passer glimrende på den tidlige Foucault, men meget dårligt på de senere bøger, hvor han udfolder sin egen brug af diskursbegrebet.⁵

Tilbage er stadig spørgsmålet, hvad begrebet diskurs har at byde historieforskningen? Og om bogen har noget at bidrage med i den sammenhæng? På de spørgsmål har vi hver vores svar. Kort fortalt mener SOJ, at han kan bruge bogen, men ikke diskursanalyse – og så måske alligevel. AL er mere kritisk både over for bogen og ordet diskursanalyse, men mener, at begrebet diskurs kan være meget frugtbart for historiefaget.

Den promiskue Klio (Sebastian Olden-Jørgensen)

Det har i mere end en generation været god latin, at det afgørende i en videnskabelig undersøgelse er de spørgsmål, der styrer forskningen, og at metoderne ikke mindst skal vurderes på grundlag af deres evne til at føre til dækkende og gyldige svar på relevante spørgsmål. En vurdering af diskursanalysens potentiale for historikere kan derfor passende tage sin begyndelse med at sammenligne de spørgsmål, WJ&P stiller, med de spørgsmål, der dominerer historisk mainstream-forskning. Man må da konstatere en ret afgørende akcentforskydning. For det første er WJ&P ikke ret interesserede i årsagsforklaringer, men fokuserer i stedet på et

givet diskursivt fænomens funktion og fremtidsperspektiver. Eller med andre ord: De spørger ikke *hvorfor*, men *hvordan* og *hvad gør vi så?* I et manglende interesse for kausale sammenhænge til fordel for funktionsanalyser med ideologisk eller emancipatorisk anstrøg står i sammenhæng med forfatternes ønske om at bedrive samfundsrelevant kulturkritik. De er groft sagt ikke interesserede i abstrakt erkendelse, evt. med det formål at lære af historien, men i at bruge historien til at relativere (dekonstruere) nutiden. Formålet er – som det formuleres med forbilligelig klarhed – at bruge forskningen »i et politisk engagement, hvor man deltager i kampen om verdens bedste indretning« (side 210, bogens afsluttende ord).

Denne akcentforskydning fra årsagsforklaring til dekonstruktion fra erkendelse til kulturkritik er nok mere, end de fleste historikere kunne sluge. Dermed er ikke sagt, at dekonstruktion og kulturkritik skulle være fremmede for historiefaget. Den erindringspolitiske side af vort fag er altid nærværende skønt selvfølgelig i forskellig intensitet. Tyskerpiger sætter nu en gang sindene mere i kog en fæstebønder. Det er dog et godt spørgsmål, om historikerne skal kaste sig ind i den stående alles kamp mod alle i kulturkritikkens overfyldte arena med de samme boksehandsker på som alle de andre. Historikernes kulturkritiske bidrag fremkommer ofte på en mere indirekte og stilfærdig måde, end WJ&Ps diskursanalyse lægger op til, og det er nok også, som det skal være. Styrken i den form for kritik, som historiefaget kan levere, ligger et andet sted end i gløden og det direkte engagement, som gennemtrænger diskursanalysen i deres aftapning (jf. Anne Løkkes bemærkninger nedenfor om Foucault).

Nu hører det imidlertid til Klios promiskue karakter, at hun ikke sådan lader sig binde på hånd og mund, og derfor bør vi heller ikke lade forskellige diskursanalytikers kulturkritiske fokusering afskrække os fra at lade os inspirere af diskursanalysen som sådan. En række af diskursanalysens pointer har således umiddelbar værdi som kritik af traditionelle tilgange eller inspiration til nye angrebsvinkler. Det forekommer f.eks. meget frugtbart at anvende diskursanalytiske begreber som hegemoni (dominans), antagonisme (konflikt), nodalpunkter (kernebegreber) og flydende betegne (omstridte begreber) i analysen af politiske, ideologiske og religiøse systemer, ikke mindst fordi diskursanalysen lægger op til at opfatte social praksis som »tegn« og tager udgangspunkt, at diskurser altid er i udvikling og kamp. Det hjælper det første til at bryde den traditionelle idéhistories og megen mentalitetshistories tendens til abstrakt rekonstruktion af hele tidsaldres verdensbillede, som om der kun var ét verdensbillede f.eks. i middelalder-

⁵ Se F.eks. Michel Foucault, *La Volonté de Savoir*, Paris 1976, del 4, kapitel 2.

ren eller i barokken. For det andet kan det bidrage til at opbløde det rigide, evolutionistiske analyseskema, vi alt for ofte anvender, og åbne vore øjne for de modsattede tendenser, der præger enhver udvikling. Diskursanalysen kan også åbne øjnene for, at de store tænkeres systemer (kun) er fastfrosne øjeblicsbilleder, og at alle komplekse kulturelle systemer er fulde af dialektiske spændinger. Afdækningen af disse spændinger – af nogle kaldet dekonstruktion – kan ofte være mindst lige så spændende og oplysende som rekonstruktionen af systemets helhed. Også vor egen lille verden kan man få et nyt blik for. F.eks. lader de seneste års relevansdebat i dette tidsskrifts spalter sig analysere som et skoleeksempel på (forgæves) forsøg på en hegemonisk intervention (fastlæggelse af betydning). Om man så skal belaste sine bidrag med den diskursanalytiske terminologi er straks en anden sag. Som historikere beskæftiger vi os ofte med fænomener og forhold, der i sig selv er fremmede, og som kræver en del »oversættelse«, før folk uden for den snævraste kreds af kolleger kan forstå, hvad der menes. I den situation synes det ikke nødvendigvis at være nogen fordel at benytte et bevidst fremmedgørende begrebsapparat. Fortiden kan være fremmed nok i sig selv, og historiefagets tradition for at benytte sig af dannet standard-dansk er en stor styrke – ikke mindst hvis man i kulturkritisk øjemed vil nå ud til bredere kredse.

Hvad historikere kan få ud af at starte med Foucault (Anne Løkke)

I en historikerkontekst er den alvorligste mangel ved WJ&Ps bog, at den ikke griber det, der virkelig er en udfordring og en berigelse for historikere: At diskursbegrebet tilbyder et ord for det fænomen, at det sprog, mennesker har til rådighed til at forstå verden og handle i den, er bundet i tid, rum og sociale relationer. At det, der falder os ind at tænke og gøre, ikke er hvad som helst, men heller ikke totalt determineret. At det ordner sig i komplekser eller mønstre, der netop er historiske i betydningen har kulturel form efter det samfund, det foregår i, og at disse mønstre hverken er statiske eller vilkårlige. Det ubehagelige og uholdbare i denne påstand/indsigt er selvfølgelig, at det også gælder os selv. Os forstået både som mennesker i vores tid og os som historikere.

Hertil vil de fleste historikere sige: Ja naturligvis, hvad havde du ellers forestillet dig? Det er en indsig, der lige så stille indfinder sig, »efterhånden som man har kæmpet længe nok med at sætte sig ind i mangfoldigheden af måder, menneskelige samfund har været indrettet på.

Det, diskursbegrebet har at tilbyde, er imidlertid at flytte denne indsigts fra at være en erhvervsskade, opstået som en bivirkning, til at være

en central styrke ved vores fag. Begrebet diskurs baner ved sin verbalisering vejen for et mere bevidst arbejde med den radikale historicitet,⁶ som denne indsigst indebærer. Begrebet giver os samtidig bedre muligheder for at gøre denne indsigst tilgængelig for andre faggrupper og studerende, som ikke har arbejdet et halvt eller helt liv med historie.

Og med al respekt for de tre tilgange, som WJ&P vælger at koncentrere sig om, synes jeg stadig, det er i Foucaults eget forfatterskab, der er mest at hente for historikere, som vil arbejde mere bevidst med denne side af vores fag.

Michel Foucault (1926-84) var filosof af uddannelse, men en stor del af hans forfatterskab er historie i den forstand, at han beskæftiger sig med måder, sandhed er blevet produceret på i historisk specifikke samfund. Sandhed skal her ikke bare forstås som abstrakt erkendelse, men også som alle de praktiske indretninger, der i en given tid anses for de bedste: Foucault har bl.a. set på gale, lægevidenskab, straf, skoler, hospitaller, militær, fabrikker og kønsliv. Områder der har det til fælles, at store ressourcer i tidens løb er sat ind på at finde De Rigtige Løsninger: helbrede de gale og de syge, undgå lovovertrædelser, få veluddannede, funktionsduelige voksne, få militæret til at virke bedre end fjendens, få fabrikken til at forrente sig godt og få orden på forholdet mellem kønsliv og samfund. Fordi der skal leveres virksomme løsninger (eller løsninger, man tror er virksomme) på noget, der opfattes som meget vigtigt, er alle disse områder intimt forbundet med produktion af sandhed. Denne produktion af sandhed eller viden foregår sprogligt, og det er i undersøgelsen af de sprogmønstre, viden produceres i, at Foucault bruger sit diskursbegreb. I Foucaults egne analyser har diskursbegrebet vist sig særlig velegnet til at øge forståelsen for de områder, som naturvidenskaberne og medicinen har haft eneretten til at udtale sig om i de sidste 100-200 år.

Det centrale ved Foucaults måde at tænke diskurser på er, at han prøver at begribe sammenhængen mellem det, mennesker siger (og skriver), magt og viden. På dansk er vi tilbøjelige til at forstå magt som at besidde magt, at nogen regerer over nogen andre, og der knytter sig ofte en negativ klang til ordet. Foucaults magt er langt mere omfattende og skal tænkes i forlængelse af det franske *pouvoir*, at kunne eller at magte. Og det er ikke på forhånd positivt eller negativt ladet. I den forstand er ingen menneskelige relationer magtfri. Med dette magtbegreb vil spørgsmålet: »Hvordan er magtrelationerne her?« kunne stilles til en

⁶ Radikal historicitet: se Dorte Gert Simonsen, *Tegnets tid*, Utrykt Ph.d.-afhandling, Københavns Universitet, 2001.

hvilken som helst relation mellem mennesker. Således også i forbindelser med diskurser. For det første er de sproglige formationer, hvori vi taler om et givet fænomen, kendetegnet både ved at give os redskaber til forståelse og ved at udelukke andre forståelser. Det sprog – den eller de diskurser – vi opfatter som det gyldige til at tale om et givent fænomen, har vi tilegnet os i løbet af vores opvækst – i vores kultur – og for nogle fænomeners vedkommende også specifikt gennem uddannelse. Selve det sprogmønster, der gør os i stand til at magte et givet problem, sætter også grænser for vores forståelse af, hvori problemet består, og hvor løsningerne kan findes. Selve det sprog, der belyser noget, lægger andet i skygge. For det andet er diskurser en væsentlig del af de kampe om talepositioner og ekspertstatus, som foregår konstant.

Et eksempel fra min egen forskning: 1800-tallet igennem havde spædbørn på Fyn en dødelighed, der var det halve af spædbørnsdødeligheden f.eks. i det østlige Jylland. Skønt der faktisk var læger, der prøvede at forstå dette fænomen, var de ikke i stand begribe, hvori forskellen bestod, med det sprog, hvori de talte om børnepleje. I lægernes forståelse var en dødelighedsforebyggende børnepleje styret af *Rø, Renlighed og Regelmæssighed*, og de ting var der lige lidt af på Fyn og i Østjylland. Resultatet var, at mødrenes børnepleje begge steder blev bekæmpet af lægerne som *gammel slendrian*, skønt lægerne ikke havde en børneplejeopskrift, der var lige så effektiv til at holde børn i live som mødrene på Fyn. Med de diskurser, lægerne havde til rådighed, kunne de ikke forstå, hvad bondekonerne gjorde, og bondekonerne havde ikke en taleposition, hvorfra de kunne forsøge at udbrede deres viden ud over de helt tætte personlige relationer.⁷

Problemet er så, at hvis man anser det for et menneskeligt grundvilkår at måtte forstå verden gennem det sprog, der er til rådighed et givent sted, tid og social sammenhæng, hvordan så overhovedet gøre sig håb om at forstå noget, der ikke gribes af vor tids diskurser? Det er lige her Foucault kæmper en indædt kamp gennem hele den historiske del af sit forfatterskab. I praksis er Foucaults svar på problemet det for historikere smigrende *historie*. Ved at opsøge diskurser, der har rummet viden og sandhed for en anden tids mennesker, forsøger han at ruske i de grænser, vor tids diskurser sætter for os.

Grebet i Foucaults arbejde med historie er at kontrastere den kulturelle og sproglige udformning af et menneskeligt felt over tid. Det kan f.eks. være kontrasten mellem kønslivet i vor tid og i den antikke oldtid

⁷ Anne Løkke, *Døden i Barndommen*, København 1998, pp. 135-183 og 460.

som i bind 2 og 3 af *Histoire de la sexualité*. Eller det kan være kontrasterne mellem diskurserne om straf i midten af 1700-tallet, hos oplysningsfilosofferne og i første halvdel af 1800-tallet som i *Surveiller et punir*. Kontrasten bruger Foucault for overhovedet at kunne se noget andet end sin samtid. Man kan beskrive det som en slags Ver fremmedheds-teknik à la Brecht. Ved at skrive et rationale frem i det mærkværdige bliver det pludselig synligt, at også vores sprog, vores måde at anskue tingene på er en blandt mange. Fortiden ikke som et spejl, men som en kontrast, der sætter os i stand til at se, at også vi er historisk specifikke.

Læses Foucaults værker som levn, ligger der i hans anvendelse af andre historikers arbejde og i hans egen utrættelige gennemtrawling af tekster fra fortiden en påstand om, at historie er en farbar vej, hvis vi vil arbejde videnskabeligt med grænserne for vores erkendelse. En påstand om, at det er i de konkrete analyser af nogen, der har levet og skrevet, vi kommer sandheden nærmest.

Alle, der har læst Foucaults bøger, vil vide, at det, jeg har trukket frem her, kun er en lille del af alt det, der er på spil i dem. Foucault er en fransk krukke af de helt store. Han forsøger i selve sit sprog at lege med læseren. Og meget ofte vil hans tillægsord og metaforer fremkalde andre billeder og følelser i læseren, end den samme sætning plejer at betyde i normalprosa: Samtidig med at han skriver, at magt også er produktiv, at disciplin også er evnen til at gøre fantastiske ting, siver der et ubehag og en desperation over det moderne liv ud af teksten, som truer med at demontere påstanden om en dobbelthed. Dertil kommer, at han jævnligt turrer den samvittighedsfulde historiker ved at blande den største præcision med den mest nonchalante upræcision: Ofte er han pertentlig til det pedantiske i sin læsning af fortidens diskurser, men så stor i slaget i sine generaliseringer, at en fejlmargin på 50-60 år ikke er sjælden. Af den grund er det en dårlig ide at læse Foucault, hvis man er interesseret i en ordentlig kronologi i udviklingen af et moderne fængselsvæsen, men en vældig god ide, hvis man vil forstå noget om det sprog, mennesker har eller har haft til rådighed til at tænke, tale og handle i, når de skulle organisere et straffesystem, de selv troede på.

Om hvordan ental forfører og om metodebøgers nødvendighed og utilstrækkelighed (Anne Løkke)

WJ&P redegør som allerede tidligere nævnt klart og tydeligt for, at der ikke findes én ting, man kan kalde *diskursanalysen* i ental (side 9). Alligevel smutter entalsformen igen og igen ind i deres tekst (f.eks. side 12 og 21). Også i såvel SOJs læsning som blandt de studerende jeg har læst

bogen med, optræder diskursanalysen ofte. Det mundrette forfører.

Problemet ved at tale om diskursanalysen er det samme, som vi længe har kæmpet med ved ordet kildekritikken: Selve betegnelsen kan forlede til en forestilling om, at metode er en algoritme: et system i grydeklar form, der kan appliceres på egen empiri med tilhørende garanti for, at resultatet bliver lodig videnskab. Som enhver, der kan huske sin egen studentertid eller jævnligt omgås nye studerende, vil vide, er en sådan algoritme lige, hvad man ønsker sig, når man er utålmodig efter at tilegne sig kernen i historiefaget. Men der findes naturligvis hverken en algoritme for kildekritik eller for diskursanalyse.

Videnskabelig erkendelse er altid et spørgsmål om at blive ved at tænke ud over det på forhånd fastlagte. Metodediskussioner, teorier og begreber kan hjælpe med at holde tankens vej, men automatiseres kan processen ikke.

Det, som vi plejer at kalde vores fags metode, kan ikke skrives som en algoritme og er hverken sammenfaldende med Erslevs kildekritik eller kan afløses af diskursanalyse, således som nogle historiestuderende forestiller sig. Snarere kan historiefagets metode beskrives som et spektrum af praksisser, som er accepteret blandt professionelle historikere. Praksisser, professionelle historikere siden Ranke og i Danmark siden Erslev er blevet socialiseret til gennem praksis, øvelser. Med Ellen Jørgensens ord:

De ældre studerende tog ham [Erslev] ind i sit værksted, idet øvelserne på universitetet forløb side om side med forstudierne til hans egne arbejder. De fik her forståelse af, hvorledes forskeren går frem, et glimt af det, der ikke gives i metodiske tekniske regler. De lærte ikke blot, hvorledes grunden ryddes, og materialet samles sammen, men også hvorledes mesteren bygger huse. Her opdrog Erslev næste generation af historikere.⁸

Bøger om historisk metode er dømt til at stå i nogenlunde samme forhold til historiefaget som kokebøger til kogekunsten. De er altid en utilstrækkelig beskrivelse, hvis man ikke på forhånd har et minimum af begreb om, hvordan man gør. Men det gør hverken metodebøger eller kokebøger umulige eller overflødige. Man bliver ikke en stor kok ved at læse kokebøger, men store kokke har som regel læst mange kokebøger. Problemet er, at enhver metodebog vil kunne forføre den ubefæstede til at tro, at der findes en algoritme, hvormed man kan bedrive historie.

I øjeblikket er det altså ikke *Historisk Teknik* og kildekritikken, der fremkalder håbet om en smertefri videnskab, men derimod diskurs-

analyse. Og eftersom ordet diskursanalyse åbenbart nægter at forblive i ubestemt form, har jeg besluttet helt at fjerne det fra mit vokabularium. Diskurstænkningen derimod, inklusive begrebet diskurs, finder jeg stadig er en frugtbart tilgang til arbejdet med den radikale historicitet, som er sat på dagsordenen i disse år.

Et oplagt Foucaultsk spørgsmål vil være at lave en genealogisk analyse af tilroen til diskursanalysens (ja – ental) frelsespotentialer i en situation, hvor de færreste kan gøre rede for, hvad det er.

Slutning

Enhver forståelse og dermed også enhver kritik er betinget af sit udgangspunkt. WJ&P har skrevet en introduktion til diskursanalyse ud fra – og til – deres eget faglige miljø, og de hverken er eller ønsker at være historikere. Der består derfor et element af potentiel uretfærdighed, når vi her har målt bogen med vores historiker-alen. Det er imidlertid tværfaglighedens vilkår. Historikere oplever tilsvarende, når deres resultater anvendes i andre fag, og det er der ingen grund til at pive over. Vi skal derfor gentage, at vi finder, at bogen fungerer fint som en første introduktion og orientering både mht. forskellige former for diskursanalyse og mht. de faglige miljøer, brugen af diskursbegrebet udspringer af og trives i.

Når det er sagt, bør det af ovenstående fremgå, at i det mindste historikere ikke kan slappe af i bevidstheden om at have fået en fyldstegørende introduktion til diskursbegrebet. Den egentlig kritiske refleksion over begrebets potentialer for historievidenskaben er kun lige begyndt.

⁸ Citeret efter Inga Floto, *Historie. En videnskabshistorisk undersøgelse*, København 1996, p.20.